

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ

У статті досліджено сутність поняття «фінансовий ризик» та «система управління ризиками». Проаналізовано ризики, що впливають на фінансовий стан підприємств аграрної галузі України. Визначено можливі шляхи управління ризиками на основі міжнародного досвіду.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, невизначеність, ймовірність, фінансовий ризик.

В статье исследована сущность понятия «финансовый риск» и «система управления рисками». Проанализированы риски, которые влияют на финансовое состояние предприятий аграрного сектора Украины. Определены возможные пути управления рисками на основе международного опыта.

Ключевые слова: риск, управление рисками, неопределенность, вероятность, финансовый риск.

The article deals with financial risk and risk management system. Risks that affected the financial status of the Ukrainian agricultural companies. The possible ways of risk management system are determined according to the international experience.

Key words: risk, risk management, uncertainty, probability, financial risk.

Постановка проблеми. Ризик є складовою будь-якої діяльності, як на мікро, так і на макрорівні, як на рівні окремого економічного суб'єкта, так і міжнародної інституції.

Зведення ризиків до нуля є практично неможливим, тим паче при здійсненні фінансової діяльності, адже ризик, як правило, є прямопропорційним до прибутку, прагнення максимізації якого і підштовхує економічних агентів до операцій із підвищеним рівнем ризику. Проте використання інструментарію передбачення та оцінки ризиків сприяє їхній мінімізації. Аналіз потенційних ризиків надає можливість ефективного управління ними не лише шляхом мінімізації негативних наслідків, а й трансформації у позитивне сальдо для підприємства.

Таким чином, менеджмент ризиків є важливою компонентою повсякденного життя, так само як і діяльності суб'єктів економічних відносин.

Аграрний сектор України, не зважаючи на значний потенціал, є збитковим. Так, зокрема, станом на 2011 рік збитковість сільськогосподарських підприємств Закарпаття становила 48 %. Однією з причин є високий рівень непередбачуваності, адже окрім ризиків, пов'язаних із людськими факторами, значний вплив мають природні фактори.

Необхідність упровадження та вдосконалення системи управління ризиками диктується зараз економічними коливаннями як вітчизняної, так і світової економіки, таким чином, система управління ризиками має включати усі стадії, від своєчасної ідентифікації потенційних загроз до впливу на них з метою зменшення негативного ефекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченню фінансових ризиків та управлінню ризиками присвячено багато праць як вітчизняних авторів, серед яких, зокрема, К. Бурий, В. Вітлінський, М. Клапків, А. Старостіна та інші. Серед іноземних економістів питання управління фінансовими ризиками розглядали Д. Худ, Д. Хенесі, Дж. Кейнс та І. Бланк.

Проблема генезису ризиків, зокрема фінансових, залишається недостатньо розробленою в сучасному науковому просторі, саме тому в науковій літературі немає однозначності в трактуванні сутності фінансових ризиків та їхнього місця у системі господарської діяльності підприємства, так само як і системи ефективного ризик-менеджменту.

Мета статті полягає у визначенні ефективної моделі управління фінансовими ризиками аграрних підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Ризик є одним із обов'язкових атрибутів ведення бізнесу в умовах невизначеності, адже саме дефіцит інформації і сприяє формуванню і максимального прибутку одних індивідів та збитковості інших.

Більшість визначень ризику носять негативно спрямований характер.

Так, відповідно до Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки», ризик – ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами [1].

У фінансово-економічному словнику ризик визначається як усвідомлена можливість небезпеки виникнення непередбачених втрат очікуваного

прибутку, майна, грошей через випадкові зміни умов економічної діяльності, несприятливі обставини [2].

Проте тлумачення ризику як негативного явища є досить вузьким та не повним, адже не враховує такий його компонент як корисність. Саме тому серед дефініцій ризику одним із найвлучніших є визначення Інституту управління ризиками, згідно з яким ризик є комбінацію ймовірностей настання певної події та її результатів. При цьому результати можуть варіюватися від позитивних до негативних [3].

Аграрний сектор України, враховуючи, у тому числі, вплив природних чинників, які не завжди можливо передбачити та практично неможливо нейтралізувати, характеризується високим рівнем

невизначеності операційної діяльності. Саме тому для нього характерні ризики, що є загальними для всіх підприємств незалежно від сфери діяльності, так і специфічні для підприємств аграрної галузі.

До специфічних ризиків відносяться наступні:

- виробничий ризик (погодні умови, шкідники, технологічних змін);
- екологічні ризики (виробництво, зміна клімату);
- ринкові ризики (випуск і коливання цін на ресурси);
- інституційні ризики.

Ризики аграрного сектору наведено у табл. 1 [4].

Таблиця 1

Класифікація ризиків підприємств аграрної галузі за рівнями

Ризик	Мікроризики, що впливають на домогосподарство	Мезоризики, що впливають на групи домогосподарств	Макроризики
Виробничий	град, мороз, особисті ризиків (хвороба, смерть) ризики активів	дощ, зсуви	повені, посухи, шкідників, інфекційні захворювання, технології
Фінансовий	зміни в прибутках, джерелом яких є не основа діяльність	–	зміни у відсоткових ставках, вартості фінансових активів,
Інституційні, політичні	ризик відповідальності	Зміни місцевої політики	зміни в регіональній чи національній політиці

Загально визнаною є класифікація Світового банку (2000) та Хольцмана (2001), відповідно до якої ризики поділяються на природні, соціальні, економічні, політичні та екологічні [5].

Зокрема, природні ризики мають значний вплив на врожайність сільськогосподарських

культур та відповідно фінансовий стан аграрної компанії.

Так, розглянемо врожайність зернових культур та соняшнику протягом 2000-2012 рр. та побудуємо тренд зміни врожайності зернових культур (рис. 1) [6].

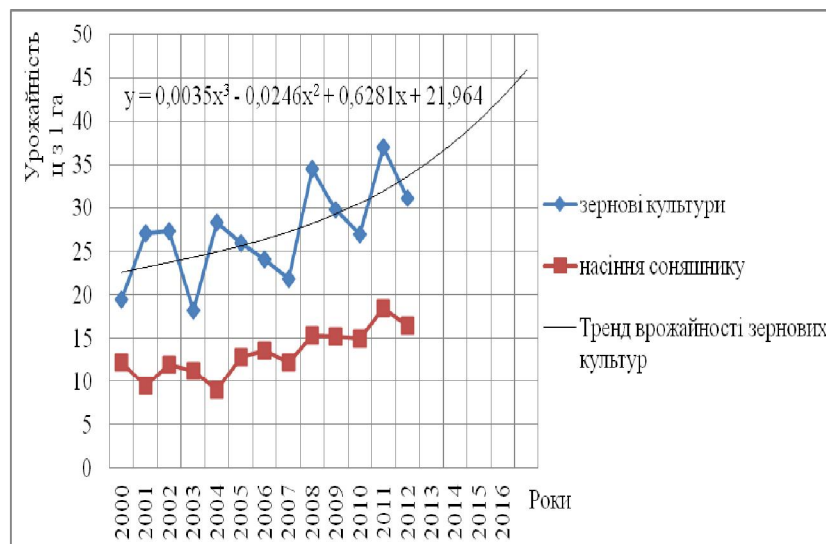

Рис. 1. Урожайність сільськогосподарських культур, 2000–2016 рр., ц з 1 га

Через високий рівень невизначеності кліматичних умов виявити сталу тенденцію зміни врожайності даних культур практично неможливо, що відповідно збільшує рівень невизначеності операційної та фінансової діяльності та є фактором появи інших ризиків.

Деякі економісти розглядають фінансові ризики як окремий вид ризиків підприємства [7].

Найбільш повним є визначення фінансового ризику, що охоплює широкий спектр фінансових операцій суб'єкта господарювання, таких як валютні,

кредитні, торговельні та інвестиційні. Відповідно, під фінансовим ризиком будемо розуміти ризик, який виникає при здійсненні економічним суб'єктом господарської діяльності і виникає при роботі з грошовими ресурсами та іншими фінансовими інструментами, та який може призвести до позитивних або негативних відхилень фінансових показників діяльності суб'єкта [8].

Проявами цінового ризику для підприємств є: підвищення рівня закупівельних цін; коливання ринкових цін; імовірність встановлення конкурентами

цін, що є нижчими за ринкові; зміни в державному регулюванні ціноутворення; ймовірність введення нових податкових та інших платежів, що включаються до ціни тощо.

Відсотковий ризик – ймовірність того, що вартість фінансового інструмента буде змінюватися внаслідок змін відсоткових ставок [9].

Причиною виникнення даного виду фінансового ризику є зміна кон'юнктури фінансового ринку під впливом державного регулювання, зростання чи спад пропозиції вільних грошових ресурсів.

Ризик зниження фінансової стійкості підприємства, як правило, визначають як ймовірність виникнення

фінансових втрат через неефективну структуру капіталу, що спричиняє розбалансованість грошових потоків підприємства [10].

До основних ризиків, що можуть спричинити зниження фінансової стійкості підприємства, належать: ризик неефективної структури капіталу; ризик зниження ліквідності; податковий ризик; ризик неефективності організаційної структури підприємства.

У таблиці 2 наведено фактори, що впливають на існування ризику неефективної структури капіталу підприємства та ризику зниження ліквідності [11].

Таблиця 2

Ризики, що впливають на рівень фінансової стійкості підприємства

Види невизначеності			
соціально-економічна невизначеність	невизначеність фінансового ринку	низька якість організації управління	невизначеність фінансового стану
Ризик неефективної структури капіталу			
знецінення через високий рівень інфляції амортизаційного фонду	зростання відсоткових ставок за короткостроковими кредитами комерційних банків	помилка працівників фінансової служби	значна частка в структурі капіталу короткострокових позик
Ризик ліквідності			
	неможливість отримати короткостроковий банківський кредит для погашення касових розривів	помилки при складанні бюджету руху грошових коштів	зростання обсягу простроченої дебіторської заборгованості

Управління ризиками, як і безпосередньо сам ризик, має безліч тлумачень у працях як вітчизняних, так і іноземних авторів. Так, відповідно до AS/NZS Standard 4360:1999 управління ризиками є культурою, процесами та структурою, що спрямовані на ефективне управління потенційними можливостями та несприятливими ефектами [12].

Найоптимальнішим варіантом визначення управління ризиками є сукупність методів, прийомів і подій, які дозволяють у визначеній мірі прогнозувати появу ринкових подій і застосовувати заходи щодо виключення або зниження негативних наслідків таких подій [13].

Система управління ризиками, визначена відповідно до Enterprise Risk Management Standard, охоплює основні етапи від визначення ризику до його нейтралізації та включає відповідно:

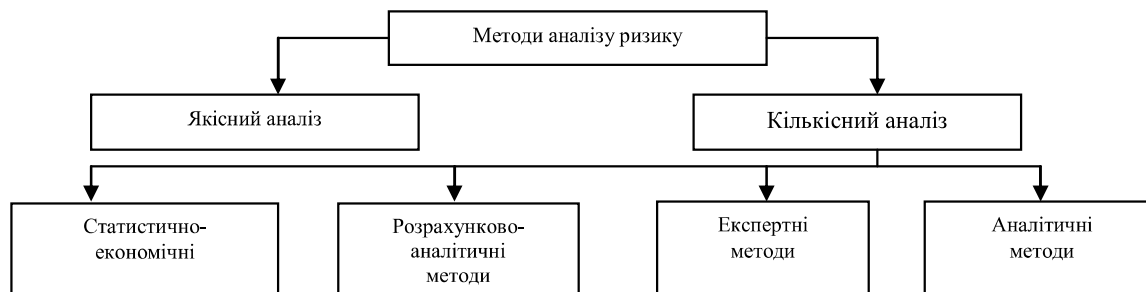
- ідентифікація ризику;

- оцінка ризику;
- моделювання стратегій для обмеження ризику;
- практичне застосування даних стратегій;
- моніторинг результатів;
- повторення управління [14].

Ідентифікації ризиків починається з оцінки фінансового стану підприємства, визначення цілей підприємницької діяльності в умовах невизначеності та можливих факторів та чинників ризиків [15].

Для оцінки фінансового стану підприємства використовуються такі групи показників: показники оцінки ліквідності; показники оцінки фінансової стійкості або платоспроможності; показники оцінки ділової активності; показники оцінки рентабельності; показники оцінки майнового стану.

Наступним етапом системи менеджменту ризиків є їх оцінка, причому як якісна, так і кількісна [16].

Рис. 2. Методи аналізу фінансових ризиків

На відміну від якісного аналізу, кількісний аналіз полягає у визначенні конкретного обсягу грошових збитків від окремих видів фінансових ризиків. Для цього можна використовувати економіко-статистичні методи, розрахунково-аналітичні, експертні, аналогові.

Прогнозування банкрутства є одним із способів ідентифікації та оцінки фінансового стану та ризиків підприємства.

Прогнозування банкрутства аграрних підприємств можна здійснювати за допомогою моделі Альтмана

1983 року. Якщо $Z < 1,23$, то підприємство визнається банкрутом, при значенні Z в діапазоні від 1,23 до 2,89 ситуація є невизначеною.

У системі методів управління фінансовими ризиками підприємства основна роль належить внутрішнім механізмам їх нейтралізації.

Внутрішні механізми нейтралізації фінансових ризиків являють собою систему методів мінімізації їх негативних наслідків, які обираються і здійснюються в рамках самого підприємства.

Найрадикальнішим є метод уникнення ризику, який включає наступні механізми:

- відмова від здійснення фінансових операцій, рівень ризику по яким надмірно високий;
- відмова від використання в високих об'ємах позичкового капіталу;
- відмова від надмірного використання оборотних активів в низько ліквідних формах;
- відмова від використання тимчасово вільних грошових активів в короткострокових фінансових вкладеннях.

Механізм лімітування концентрації фінансових ризиків використовується зазвичай у тих їхніх видах, які виходять за межі допустимого їх рівня, тобто по фінансовим операціям, здійснюваним в зоні критичного чи катастрофічного ризику. Таке лімітування реалізується шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності.

Система фінансових нормативів, забезпечуючи лімітування концентрації ризиків, може включати: граничний розмір позичкових засобів, що використовуються в господарській діяльності; максимальний розмір товарного чи споживчого кредиту, наданого одному покупцю; максимальний розмір депозитного вкладу, що розміщується в одному банку; максимальний розмір вкладення засобів у цінні папери одного емітента.

Лімітування концентрації фінансових ризиків є одним із найпоширеніших внутрішніх механізмів ризик-менеджменту, що реалізують фінансову

ідеологію підприємства в частині прийняття цих ризиків і не вимагають високих затрат.

Хеджування фінансових ризиків шляхом здійснення відповідних операцій із похідними цінними паперами є високоефективним механізмом зменшення можливих фінансових втрат при настанні випадку ризику. Проте воно вимагає певних затрат на виплату комісійної винагороди брокерам, премій по опціоном тощо.

Механізм диверсифікації використовується перш за все для нейтралізації негативних фінансових наслідків несистематичних видів ризиків, а також дозволяє мінімізувати в певному ступені систематичних ризиків – валютного, процентного тощо.

Як основні форми диверсифікації фінансових ризиків підприємства можуть бути використані такі їхні напрями:

- диверсифікація видів фінансової діяльності;
- диверсифікація валютного портфеля підприємства;
- диверсифікація депозитного портфеля;
- диверсифікація кредитного портфеля.

Заключним етапом ризик-менеджменту виступає контроль і коригування результатів реалізації обраної стратегії з урахуванням нової інформації. Контроль полягає в одержанні інформації щодо збитків та можливих заходів щодо їх мінімізації.

Висновки. Для довгострокового функціонування на фінансовому ринку підприємство має враховувати фактори, що впливають на його діяльність як прямо, так і опосередковано. Адже врахування цих факторів сприяє визначенню ступеня ризику та своєчасному проведенню ефективного ризик-менеджменту.

Перевагою використання внутрішніх механізмів нейтралізації фінансових ризиків є високий ступінь альтернативності управлінських рішень, що приймаються незалежно, як правило, від інших суб'єктів господарювання. Вони виходять із конкретних умов здійснення фінансової діяльності підприємства і його фінансових можливостей, дозволяють у найбільшому ступені врахувати вплив внутрішніх факторів на рівень фінансових ризиків у процесі нейтралізації їх негативних наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року № 2245-111. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
2. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2005. – 498 с.
3. Hood, J. (2012). Risk management: Compendium. Haugesund: Stord/Haugesund University College.
4. OECD Secretariat, adapted from Hardword et al. (1999) and Holzmann and Jorgensen, 2001.
5. Holzman and Jorgensen (2001), – Social Risk management: A New conceptual framework for social protection, and beyond // International Tax and public Finance. 2001. – №8, С. 529–556.
6. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Бланк І. А. Финансовая стратегия предприятия / И. А. Бланк. – К. : Вид-во «Ольга», Ника-Центр, 2004. – 720 с.
8. Бурий К. П. Економічна сутність фінансових ризиків / К. П. Бурий // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. – 2011. – № 168. – Ч. 1. – С. 160–166.
9. Мінфін, Наказ «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 13 «Фінансові інструменти» від 30.11.2001 № 559 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
10. Пастухова В. В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність/ В. В. Пастухова. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
11. Приймак І. Управління ризиком втрати фінансової стійкості підприємства в умовах невизначеності зовнішнього середовища / І. Приймак // Формування ринкової економіки в Україні. 2009. Вип. 19. С. 413–419.
12. Australian Standard: Risk Management AS/NZS 4360:1999 S. 1.3.25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ucop.edu/riskmgt/erm/documents/as_stdrds4360_2004.pdf.

13. Гранатуров В. М. Экономический риск : сущность, методы измерения, пути снижения / В. М. Гранатуров. – М. : Дело и Сервис, 2000. – 112 – С. 29.
14. Enterprise Risk Management Standard. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.coso.org/documents/coso_erm_executivesummary.pdf.
15. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. — 192 с.
16. Измайлова К. В. Фінансовий аналіз / К. В. Измайлова. – К. : МАУП, 2000. – 152 с.